

Šireći mir i dobro: franjevci u Našicama*

Bio je 7. prosinca 1814. kada je na još nezaleđenu zemlju počeo padati prvi snijeg te zime. Ležeći u krevetu, izmučen jakom groznicom i opremljen svetim sakramentima, u franjevačkom je samostanu sv. Antuna Padovanskoga u Našicama toga dana umro poštovani otac David Engerth u dobi od 62 godine. Snijeg je pokrivao cvijeće koje je on tako brižno uzgajao pod zidovima samostana u koji se 1806., nakon tri godine provedene u Baču, vratio obavljati službe orguljaša, vjeroučitelja, duhovnika, suradnika i propovjednika za njemački jezik, a od 1806. do 1808. i gvardijana. Svoj zavičaj, Bamberg u pokrajini Franačkoj, gdje je rođen 20. studenoga 1755., ostavio je kao mladić da bi 1779. pristupio franjevačkom redu u Provinciji sv. Ivana Kapistrana u Šarenggradu. Orgulje je naučio svirati rano, jer je već kao student filozofije 1780. u Našicama također služio kao orguljaš. Kao orguljaš je tijekom svojega redovništva boravio i u samostanima u Osijeku i Zemunu, odakle je 1801. preseljen u Našice. U Baču je, među ostalim, podučavao franjevačke novake pjevanju, a za njih je, čini se, napisao i s njima za izvođenje priredio liturgijsku dramu na latinskom u čast imendana tadašnjega provincijala Marijana Lanosovića (provincijal od 1804.). To pokazuje i njegov književni i umjetnički talent.¹

Svi su ti podaci o Davidu Engerthu poznati jer su franjevci u samostanima, pa tako i u našičkom, bili obvezni voditi zapisnike o najvažnijim događajima vezanim uz samostansku zajednicu, osobito o preseljenjima i službama redovnika koji su se u njima nalazili. Otac David služi kao primjer za obilježja koja odlikuju franjevce na području Slavonije kroz cijelo 18. stoljeće. To su njihovo raznoliko podrijetlo i mobilnost te predani rad u pastoralu i obrazovanju redovnika i naroda.²

Osamnaesto je stoljeće doba promjena, osobito u Hrvatskoj, gdje se područja oslobođena osmanske uprave integriraju u politički, društveni i crkveni sustav. Našički franjevački samostan, osnovan 1373. u Provinciji Bosni Srebrenoj, jedini je uz samostan u Velikoj djelovao i u razdoblju pod osmanskom vlašću (1532. – 1687.), koristeći se povlasticom dobivenom od sultana Mehmeda II. (vladao 1444. – 1446. i 1451. – 1481.) 1463. godine. Naime, ta je *ahdnama* dopuštala franjevcima Bosne Srebrene da se slobodno kreću po Osmanskom Carstvu, prakticiraju svoju vjeru i podučavaju stanovništvo. Franjevci su, prema tome, bili jedini katolički red koji je obrazovao narod i za vrijeme osmanske vladavine. Svoje obrazovno djelovanje nastavili su i nakon oslobođenja, kada se u obrazovanje intenzivno uključuju i drugi redovi, poput pavlina i osobito isusovaca. U Našicama je djelovala gramatička škola³ koju je 1708. osnovao Marko Bulajić (u. 1718.), više puta tamošnji gvardijan (provincijal Provincije Bosne Srebrene 1705. – 1708.), koji je mnogo ulagao u školstvo nalažući župnicima redovitu katehezu te osnivajući filozofska učilišta u Osijeku i Požegi.

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom broj 4919.

Našice su u prvoj polovini 18. stoljeća pripadale Franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj, od koje se 1735. odijelila Dalmacija. Kada je 1757. područje koje je još uvijek bilo unutar Osmanskoga Carstva postalo Kustodijom sv. Križa Bosne Srebrene, našički je samostan potpao pod Provinciju sv. Ivana Kapistrana (osnovanu 1735.) zajedno sa samostanima i rezidencijama u Brodu, Požegi, Velikoj, Šarengradu, Cerniku, Čuntiću, Đakovu, Zemunu, Somboru, Osijeku, Iloku, Petrovaradinu, Vukovaru, Rumi, Baču, (Staroj) Gradiški, Temišvaru, Tolni, Radni, Baji, Budimu, Földváru, Paksu, Mohaču i Aradu.⁴ Područje djelovanja našičkih franjevaca kroz 18. stoljeće bilo je pod utjecajem nekoliko biskupija: Pečuške, Zagrebačke, Bosanske, Srijemske i Bosansko-srijemske, a i broj župa kojima su upravljali mijenjao se tijekom stoljeća, pogotovo u doba vladavine Marije Terezije i Josipa II., kada dio njih preuzimaju svjetovni svećenici. To je posljedica pokušaja jače državne kontrole nad crkvenim područjima kao i uređenja crkvenoga ustrojstva. I Katolička crkva i država kroz cijelo su se 18. stoljeće nosile s posljedicama nasljeđivanja područja nakon osmanske vlasti, a jedan od problema s kojim su se u Slavoniji susretale bio je nedostatak svećenika za pastoral i obrazovanje naroda.⁵

Nakon dugotrajnih ratova s Osmanlijama i njihova protjerivanja iz Slavonije broj stanovnika na tom području bio je malen, što se tijekom 18. stoljeća rješavalo naseljavanjem stanovništva iz drugih krajeva. Primjerice, iz Franačke, regije u današnjoj sjevernoj Bavarskoj, odakle je i spomenuti otac David, početkom 1787. doselili su se seljaci na vlastelinstva Kutjevo i Valpovo te osnovali sela Kulu i Kravice. Doseljavanjem se popunjavao i nedostatak svećenstva. Stoga se u samostanima po Slavoniji, pa tako i u Našicama, pogotovo u drugoj polovini 18. stoljeća, redovito nalaze franjevci podrijetlom iz raznih dijelova Habsburške Monarhije. U samostanskim se zapisnicima oni međutim nisu doživljavali kao stranci, njihova je narodnost veoma rijetko zapisana i uglavnom se može odrediti po prezimenu i eventualno spomenutom mjestu rođenja. Koliko se može iščitati iz dokumenata, oko dvije trećine franjevaca u Slavoniji bili su Hrvati, nešto manje od trećine Nijemci i Austrijanci, a ostatak se dijelio najviše na Mađare te na ponekoga Čeha, Slovaka, Bugarina, Rumunja, Francuza ili Talijana. Tako se 1784. u našičkom samostanu nalazilo dvadeset franjevaca, od kojih je primjerice orguljaš Laurenz Fünckner bio iz Empfingena u južnoj Njemačkoj, brijač Pantaleon Bivelli iz Brescie u Italiji, a vrtlar Simon Kummer iz Bezděza u Češkoj.

Ono što je franjevce različitih zavičaja, narodnosti i jezika sjedinjavalo bio je latinski jezik, koji su morali poznavati da bi dobili kvalitetno redovničko obrazovanje te obavljali određene službe. Usto, ali i zbog toga, latinski je još uvijek slovio kao *lingua franca* unutar Katoličke crkve i upravo zahvaljujući njemu franjevci su unutar samostana u Našicama mogli komunicirati neovisno o tome odakle su. Doduše, realno je pretpostaviti da se, budući da je većina redovito govorila njemački i hrvatski i (ili) mađarski, komunikacija često odvijala na tim živim narodnim jezicima, osim ako se radilo o službenim crkvenim prilikama, kao što su primjerice molitva i čitanje Svetoga pisma

i *Svetoga pravila Reda prije jela* (koje se čitalo naizmjenice na latinskom te njemačkom i hrvatskom jeziku), vođenje zapisnika ili slanje dopisa.

Zanimljivo je primijetiti da ima situacija kada je izričito bilo propisano korištenje narodnih jezika, kao što je propovijedanje narodu. Tako se u službi propovjednika mogu naći i posebni propovjednici za "ilirski", to jest štokavski hrvatski jezik. Na brojnost njemačke zajednice u okolici Našica upućuje i služba propovjednika i duhovnika za njemački jezik i narod, koju su redovito obavljali franjevci iz njemačkoga govornog područja kao što su Laurenz Fünckner, Fortunat Friderich, Veit Tribl te David Engerth. Ti su Nijemci gotovo redovito bili i u službi orguljaša. Iako je provincija kojoj je pripadao našički samostan pokrivala i dio Mađarske, iako su se u samostanu nalazili franjevci mađarskih prezimena i podrijetlom iz Mađarske, iako je za dio njih i posvjedočeno da su govorili mađarski, čini se da se u Našicama mađarski nije koristio niti je ondje zabilježen znatan broj Mađara. Rečeno potvrđuje i nepostojanje službe propovjednika za mađarski jezik, a i mađarski se ne spominje u zapisniku ni u jednoj prilici.

Treba naglasiti da se našički franjevci samo uvjetno mogu nazivati našičkima. Oni naime pripadaju jednako svim samostanima u Provinciji sv. Ivana Kapistrana, budući da su po prirodi svoje službe svake godine mogli biti preseljeni u drugi samostan. Većina se njih upravo tako i rotirala, različit je samo broj godina provedenih na nekom mjestu, kao i službe koje su obavljali ovisno o svojem obrazovanju i sposobnostima. Počevši od školovanja pa do krajnje službe, franjevci su prolazili velik dio Slavonije, Srijema i Mađarske, dolazeći u kontakt s mnogim ljudima na čije su živote utjecali.

Kontakt s narodom franjevci su najviše ostvarivali kroz vjerske djelatnosti i obrazovanje, no da bi kvalitetno djelovali, i sami su se morali dugotrajno školovati. Osnovnim obrazovanjem smatralo se čitanje, pisanje, računanje te poduka u vjeri i pjevanju, a u srednjoj (gramatičkoj ili humanističkoj) školi učile su se, većinom na latinskom jeziku, *artes liberales* ili slobodne vještine – gramatika, retorika, dijalektika, aritmetika, geometrija, muzika i astrologija. Te stupnjeve, koji su trajali do osam godina, mogli su pohađati mladići neovisno o tome jesu li željeli postati redovnici, a kandidati za franjevce zatim su stupali u novicijat. U Našicama se možda tako na samom početku stoljeća školovao i poznati franjevački povjesničar Ivan Kopijarević Stražemanac (1673. – 1757.). Nakon godinu dana novaci su započinjali sa studijem filozofije, a nakon tri godine, završivši raspravu o profesorovim tezama, mogli su započeti četverogodišnji studij teologije.⁶

Godine 1725. osnovano je u Našicama filozofsko učilište s lektorom Josipom Batinćem, koje je, za razliku od broskoga (stalnog), djelovalo povremeno (1725. – 1728., 1755. – 1761., 1766. – 1769., 1779. – 1780.). U drugoj polovini stoljeća (1773. – 1778.) našički je samostan udomio i studij moralne teologije. Filozofska su učilišta još dulje djelovala u Osijeku i Iloku, a generalna su bogoslovna učilišta postojala i u Budimu i Osijeku. Profesori i studenti često su se selili iz jednoga samostanskog učilišta u drugo. Tako je Celestin Schneider (1743. – 1816.), profesor filozofije i teologije te provincijal

Kapistranske provincije (provincijal od 1806. do 1809. i od 1812. do 1815.), u franjevački red stupio u Baču i studirao u raznim školama diljem Provincije. Kao prvi franjevac koji je položio ispit za profesora filozofije pred državnim školskim vlastima, predavao je filozofiju i teologiju u Budimu, Našicama, Aradu, Petrovaradinu, Temišvaru, Vukovaru, a u Baji je uz gvardijanat bio i dekan filozofske škole. Gvardijan je bio i u Temišvaru i Radni, a stigao je biti i kapelan vojne mornarice na Dunavu u Novom Sadu. Kao provincijal, posebnu je pozornost posvećivao organizaciji škola i učilišta koje je selio po Provinciji, a 1804. povjeren mu je i nacrt novoga programa teologije u obnovljenim franjevačkim učilištima. Zanimljivo je da je zabilježeno da je govorio njemački i talijanski, ali ne i hrvatski jezik.⁷

U okviru osječkoga učilišta djelovala je i prva tiskara u Slavoniji – Divaldova tiskara (1735. – 1774.).⁸ Upravo tiskana djela franjevaca pokazuju njihova pregnuća u prosvjetiteljskom djelovanju i ona ih predstavljaju kao značajne nositelje hrvatskoga napretka i identiteta. Za potrebe gramatičkih škola, primjerice, franjevci su pisali latinske i hrvatske gramatike, a za potrebe filozofskih učilišta rađeni su tezariji s tezama koje se brane i napadaju pred povjerenstvom na kraju tečaja. Mnogi su ti tezariji sačuvani, neobjavljeni, po franjevačkim knjižnicama u samostanima po Slavoniji. Pisali su se i lekcionari s prijevodima dijelova Svetoga pisma na hrvatski, namijenjeni misnim čitanjima, a sastavljale su se i knjige propovijedi, najčešće na hrvatskom i latinskom. Za osnovno obrazovanje kao i za glavnu franjevačku misiju – širenje vjere – važni su bili i katehetski priručnici, koji su se koristili i kao školske početnice. Mnogi od poznatih pisaca takvih djela, koji su zadužili hrvatski narod, prošli su i kroz našički samostan te ih ovdje treba spomenuti.

Jedan od prvih obnovitelja našičkoga samostana nakon oslobođenja od Osmanlija bio je Antun Bačić (r. oko 1690.). U razdobljima kada je bio gvardijan u Našicama (1725. – 1727., 1735. – 1736. i 1748. – 1749.) dao je urediti i proširiti samostan, u kojem je i umro 12. prosinca 1758. godine. Naraštaje vjernika i hrvatski jezik zadužio je katehetskim priručnikom *Istina katoličanska* (Budim 1732) u kojem je, među ostalim, tumačio razlike između katoličke i pravoslavne vjere. Služio se u Slavoniji uobičajenom grafijom, a trudio se koristiti hrvatskim izrazima, čak i kada ih je morao sam stvoriti.⁹

U Našicama je 1786. fra Matija Petar Katančić (1750. – 1825.), prevoditelj prvoga cjelovito tiskanoga Svetog pisma na hrvatski, gostovao kao prođakon na zlatnoj misi oca Bartolomeja Kneževića. U to je doba (1783. – 1788.) našički gvardijan bio Marijan Lanosović, koji je također ostavio velik trag u školstvu, ali i u razvoju hrvatskoga jezika. Pisao je priručnike iz teologije i crkvenoga prava, a kao provincijalni vikar (1804. – 1806.) dao je izraditi novi nastavni program teologije. Svojim je djelima doprinio standardizaciji hrvatskoga jezika, budući da se kao član Bečke komisije za izradu pravopisa zalagao za slavonski način pisanja. Sudjelovao je također u redakciji rječnika Joakima Stullija (1730. – 1817.), a u rukopisu je ostavio i vlastiti višejezični rječnik u kojem je pokazao poznavanje i kajkavske i čakavske tradicije. Uz lekcionar *Evangelistar ilirički*

(Budim 1794) treba spomenuti i njegove dvije gramatike: latinskoga (*Uvod u latinsko ricsih slaganje*, Osijek 1776) i hrvatskoga jezika za Nijemce (*Neue Einleitung zur slawonischen Sprache*, Esseck/Osijek 1778, 1779, Budim 1795).¹⁰

Kao lektor teologije u Našicama je 1779. i 1780. boravio Juraj (Đuro) Rapić (1715. – 1785.), autor katehetskoga priručnika *Satir* (Pešta 1766), koji je nastao kao reakcija na Reljkovićev spjev *Satir*; te zbirke propovijedi *Svakomu po malo* (Pešta 1762, 1764).¹¹

Franjo Solan Đurošević (1754. – 1822.) bio je gvardijan u Našicama od 1797. do 1800., a smatra se jednim od najboljih poznavatelja latinskoga jezika u Slavoniji. Pisao je pjesme na latinskom (primjerice tužaljku za palatinom Aleksandrom objavljenu u Osijeku 1795.). Njegov gvardijanat pokazuje još jedan aspekt života franjevacu u Našicama, a to je gotovo stalni sukob sa zemaljskim gospodarima, grofovima Pejačevićima, oko prava na posjede: livade, šljivike i slično. Taj odnos redovnika i velikaša izmjenjivao se i u prijateljskim objedima i darivanjima i u svađama, zajedljivim komentarima i parnicama.¹²

Koliko god da su se trudili oko naroda s kojim su svakodnevno dolazili u dodir, neki su franjevci pisali i stručne tekstove za obrazovanje slojeve. Oni su, kao i udžbenici za više škole, bili pisani na latinskom, tada još uvijek jeziku znanosti i jeziku koji je pod publikom podrazumijevao čitav obrazovani svijet, teoretski i izvan Habsburške Monarhije. Primjerice, Ladislav Spaić (1725. – 1799.), provincijal Provincije sv. Ivana Kapistrana (1774. – 1777.), napisao je tumačenje franjevačkoga *Pravila* (*Regula vitae humanae*, Budim 1798) te povijesno djelo s biografijama franjevacu *Syllabus religiosorum Provinciae olim Bosnae Argentinae* (koje se u rukopisu čuva u Arhivu Franjevačkoga samostana u Budimu). Kao lektor filozofije koji se posebno bavio Aristotelovom fizikom, objavio je tezarije iz 1766. i 1771. (ali ne i one koje je održao vodeći trogodišnji tečaj filozofije u Našicama od 1758. do 1761.), a slušali su ga i studenti iz drugih provincija, na primjer Andrija Ivičević iz Dalmacije, koji je njegova predavanja pomno bilježio te se njima koristio i u svojem radu u Makarskoj, gdje su sačuvana u rukopisu.¹³

Krajem 18. stoljeća franjevci se suočavaju s reformama koje pokušavaju Crkvu podvesti pod jaču državnu kontrolu i time značajno ograničavaju njihovo djelovanje. Ugarsko namjesničko vijeće naredilo je 1771. da se generalna učilišta u Budimu i Osijeku pretvore u učilišta provincijalnoga karaktera, takva da ih mogu pohađati samo franjevci iz Kapistranske provincije. Dvije godine poslije Ugarsko namjesničko vijeće naredilo je da se uskladi nastavni program franjevačkih učilišta s nastavnim programom državnih. U tom su se poslu iskazali Ladislav Spaić, Tadej Bošnjaković i Kristofor Triebskorn, koji su radili program za teologiju, a Josip Pavišević i Ladislav Jezik za filozofiju. Međutim već 1783. jozefinskim je reformama zabranjeno djelovanje franjevačkih filozofskih učilišta (kao i crkvenih učilišta općenito). Ona će se obnoviti tek nakon 1800. (u Našicama 1802. godine).¹⁴

Obrazovanje nije bilo jedino područje u kojem su franjevci radili u korist naroda koji im je povjeren na brigu. Svakodnevni pastoral uključivao je služenje misa, dijeljenje

sakramenata te sakupljanje milostinje. Povremeno je dolazilo i do posebnih situacija, kao što su briga za bolesnike (vlastite i one izvan samostana), procesije za veće blagdanе, molitve u vrijeme rata, proslave raznih jubileja, pokršćavanje preobraćenika s drugih vjera. Tako je 26. studenoga 1775., u nedjelju nakon mladoga mjeseca, u Našicama svečano s pravoslavlja na rimokatoličku vjeru prešla osamnaestogodišnja Vukovarka Julijana Trpinjac. U istoj je našičkoj crkvi 25. studenoga 1784. Laurenz Fünckner krstio Židovku Saru Jacob.

Franjevci su sa svojim narodom dijelili i sve nedaće koje su ga pogađale, kao što su rat i glad. Usto što su u goste često primali pripadnike vojnih postrojbi koje su prolazile tijekom ratnih pohoda ili samo boravile na vojnim vježbama, mnogi su franjevci služili i kao vojni kapelani, odlazeći na bojišta diljem Europe. Iz Našica je tako 1756. s Gradiškom pukovnijom u Sedmogodišnji rat (1756. – 1763.) krenuo Luka Čakalić, koji će poslije (1767. – 1768.) biti i našički gvardijan. Spomenuti Franjo Solan Đurošević bio je i vojni i bolnički kapelan u Somboru. U Rat za bavarsko naslijeđe (1778. – 1779.) s Gradiškom je pukovnijom u ožujku 1778. otišao našički lektor moralne teologije Silvester Hungar, a na povratku je obnašao službu župnika i gvardijana u istom samostanu (1780. – 1781.). Povratak, nažalost, nije dočekaо Christophor Kellerer, za koga se kaže da je bio i skladatelj i pjevač, a u Našicama je boravio 1774. kao lektor moralne teologije. On je službu vojnoga kapelana prihvatio 1783., a prateći vojnike po raznim bojištima, umro je u Klagenfurtu 10. prosinca 1790. godine.¹⁵

Postoje i zanimljivi primjeri uključivanja franjevacа u društveno-politički život Monarhije. Jedan od njih je događaj iz 1755., vremena poznate bune, kada su seljaci u Križevačkoj županiji ustali protiv prekomjerne tlake i drugih nameta te spaljivali dvorce i ubijali dužnosnike, ali i žene i djecu. Od Virovitice do Našica također su se okupili seljaci s toljagama, tj. batinama, kličući *Svi!* i govoreći da traže pravdu ili će radije umrijeti. Da franjevci nisu izišli među njih i smirili ih, i oni bi napali svoje gospodare. Ovako im je Marija Terezija poslala svojega izaslanika, grofa Josipa Keglevića, da sasluša njihove pritužbe, a proglas narodu o tome da mu se slobodno dođu požaliti također su oglašavali franjevci.¹⁶

Drugi je primjer djelovanje franjevacа u razdoblju prije rata s Osmanlijama koji je pretkraj svoje vladavine započeo car Josip II. On je, pripremajući se za rat, slao doušnike u Bosnu da prikupljaju informacije o osmanskoj vojsci. Budući da je relativno nedavno (1757.) Bosna činila istu franjevačku provinciju sa Slavonijom, a franjevci su imali i slobodu kretanja po Osmanskom Carstvu, pokazali su se iznimno korisnima. Oni iz Bosne slali su obavijesti, a događalo se i da slavonski franjevci kao doušnici odlaze na zadatke u Bosnu. Već 1783. bosanski je provincijal Augustin Okić (provincijal od 1780. do 1783.) potajno prešao Savu i u Osijeku otkrio mnoge tajne austrijskom dvoru.¹⁷

Podaci o franjevcima pružaju sliku, vjerojatno ne različitu od one drugih redova u Hrvatskoj 18. stoljeća, zajednice raznolikoga podrijetla, povezane vjerom, latinskim jezikom i brigom za duhovni i materijalni život naroda oko sebe. Požrtvovnim slu-

ženjem pomagali su ljudima s kojima su dijelili svjetovne nedaće, no njihova je uloga nadrasla okvir zadan vjerskim pravilima. Još u razdoblju osmanske vlasti, a osobito u 18. stoljeću, svojim su djelovanjem čuvali hrvatski katolički identitet. Pisanjem vjerske i obrazovne literature pripomogli su boljitku hrvatskoga društva prosvjećujući svoje stado, ali su istovremeno sudjelovali i u oblikovanju hrvatskoga književnog jezika.

Maja Matasović

Bilješke:

- ¹ Vatroslav Frkin, "Prilog proučavanju začetaka dramskog rada u Slavoniji", *Dani Hvarškoga kazališta. Grada i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 2 (1985), br. 1, 207-208; *Zapisnik Franjevačkog samostana u Našicama: knjiga II (1788. – 1820.)* (dalje: *Zapisnik II*), ur. Šime Demo, Mislav Gregl, Maja Matasović, Tamara Tvrtković i Milan Vrbanus (Našice – Slavonski Brod – Zagreb 2012), 217, 349.
- ² Ovaj je rad pisan u prvom redu s pogledom na našički samostan, pa će i biografije franjevaca biti birane prema njihovoj povezanosti s Našicama. Međutim, upravo zbog mobilnosti, većina rečenog može se uz manje promjene primijeniti i na pripadnike ostalih samostana Provincije. Kada nije drugačije naznačeno, podaci dolaze iz: *Zapisnik Franjevačkog samostana u Našicama: knjiga I (1739. – 1787.)* (dalje: *Zapisnik I*), ur. Šime Demo, Maja Matasović, Tamara Tvrtković i Milan Vrbanus (Našice – Slavonski Brod – Zagreb 2010) i *Zapisnik II*. U tim su knjigama sakupljeni podaci iz druge relevantne literature kao što su: Paškal Cvekan, *Virovitica i Franjevci* (Virovitica 1977); Cvekan, *Vukovar i franjevci* (Vukovar 1980); Cvekan, *Franjevci u Abinim Našicama* (Našice 1981); Cvekan, *Franjevci u Požegi i njihovo djelovanje* (Slavonska Požega 1983); Cvekan, *Franjevci u Brodu* (Slavonski Brod 1984); Cvekan, *Franjevci u Baču* (Virovitica 1985); Cvekan, *Franjevci u Iloku* (Ilok 1986); Franjo Emanuel Hoško, "Dvije osječke visoke škole u 18. stoljeću", *Kačić. Zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja* 8 (1976), 135-191, 10 (1978), 127-173, 11 (1979), 317-342; Hoško, "Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca tijekom 18. stoljeća, u Budimu", *Nova et vetera* 28 (1978), 113-179; Hoško, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća* (Zagreb 2000); Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj* (Zagreb 2001); Hoško, "Franjevci u Slavoniji i Podunavlju u vremenu kasnog josefinizma", *Croatia christiana periodica* 29 (2005), br. 55, 115-161; Julije Jančula, *Franjevci u Cerniku* (Slavonska Požega 1980). Ta se literatura neće dodatno citirati.
- ³ Gramatička škola namijenjena samo budućim redovnicima u Našicama postojala je i prije, a oko 1650. imala je pedesetak učenika. Usp. Vicko Kapitanović, "Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje", u: *Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva*, ur. Marko Pranić, Nedjeljko Kujundžić i Ivan Biondić (Zagreb 1994), 8.
- ⁴ Statusi tih samostana i rezidencija mijenjali su se kroz stoljeće. Ovaj se popis najviše oslanja na *Zapisnik I*, 137-139.
- ⁵ Za povijest Našica te franjevačkih provincija Bosne Srebrene i Sv. Ivana Kapistrana usp. Cvekan, *Franjevci u Abinim Našicama*; Hoško, "Franjevci u Slavonskom Brodu prije uspostave samostana (1707. godine)", u: *Franjevci u Slavonskom Brodu*, ur. Dino Mujadžević (Slavonski Brod 2012), 95-114; Silvija Lučevnjak – Vrbanus, "Kulturno-povijesna baština našičkih franjevaca", u: *Zapisnik I*, XI-XX; Hoško, "Višestoljetni apostolski rad našičkih franjevaca", u: *Zapisnik I*, XXI-XXXVI.

- ⁶ Mijo Hrman, "Predavanja iz filozofije u Brodu u jesen 1735. godine", u: *Franjevci u Slavanskom Brodu*, 182-183.
- ⁷ *Zapisnik I*, 71-73; *Zapisnik II*, 460-461.
- ⁸ Kapitanović, "Franjevci među hrvatskim narodom", 14, 17; Ivica Martinović, "Franjevačko filozofsko učilište u Našicama iz perspektive samostanskoga protokola", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 76 (2013), br. 38/2, 327. Usp. i: Cvekan, *Franjevci u Abinim Našicama*, 151-155.
- ⁹ Luka Slijepčević, "*Istina katoličanska* Antuna Bačića, franjevački priručnik kršćanskog nauka iz 1732.", u: *Franjevci u Slavanskom Brodu*, 193-208; Ivo Pranjković, "Jezik fra Antuna Bačića", u: *Franjevci u Slavanskom Brodu*, 209-222; *Zapisnik I*, 7-33, 243.
- ¹⁰ Kapitanović, "Franjevci među hrvatskim narodom", 21; *Zapisnik I*, 115 *et passim*, 275-276; *Zapisnik II*, 5-139 *et passim*.
- ¹¹ Anela Mateljak, "Hrvatska i njemačka propovjedna književnost: primjer Đure Rapića i Hahna Modesta (18. stoljeće)", *Croatia christiana periodica* 35 (2011), br. 67, 86-91; Kapitanović, "Franjevci među hrvatskim narodom", 21; *Zapisnik I*, 91, 97, 298.
- ¹² *Zapisnik II*, 45-67, 348.
- ¹³ *Zapisnik I*, 35, 37, 300-301; Kapitanović, "Franjevci među hrvatskim narodom", 22-23; Martinović, "Franjevačko filozofsko učilište", 324.
- ¹⁴ Za posljedice jozefinizma kao i za službe koje obavljaju franjevci usp. i: Hoško, "Uvođenje Jozefinističkog pastoralnog ustrojstva i slavonsko-podunavski franjevci", *Bogoslovska smotra* 71 (2001), br. 1, 109-145.
- ¹⁵ *Zapisnik I*, 65, 87, 260, 270; *Zapisnik II*, 341.
- ¹⁶ *Zapisnik I*, 19.
- ¹⁷ *Zapisnik I*, 137; Gregl – Vrbanić, "Krv, rat i glad: u kakvim su okolnostima živjele osobe spomenute u drugoj knjizi *Zapisnika*", u: *Zapisnik II*, XI.